

Jaargang 10 - nummer 4 - oktober 2022

koppel

Gezamenlijke
uitgave KNNV

en IVN in Noord
West Overijssel

ivn natuur
educatie

KNNV
vereniging
voor veldbiologie

AGENDA KNNV en IVN

De vogelgroep IVN houdt in de maanden september t/m april haar avonden op elke tweede dinsdag van de maand in 't Hoogthij, Oldemarktseweg 117, Steenwijkerwold. In mei en juni wordt er een excursie voor de groep georganiseerd.

De vlinder- en libellenwerkgroep houdt in de maanden oktober tot en met april (m.u.v. december en januari) haar avonden op elke eerste maandag van de maand in De Klincke, Kerkstraat 16 te Steenwijk.

De plantenerkgroep houdt in de maanden oktober tot en met april (m.u.v. december en januari) haar avonden op elke eerste woensdag van de maand in De Klincke, Kerkstraat 16 te Steenwijk. In de maanden mei en juni worden inventarisaties uitgevoerd.

De geologiewerkgroep houdt in de maanden oktober tot en met april haar avonden op elke tweede dinsdag van de maand (tenzij anders vermeld) in De Meenthe, Stationsplein 1 te Steenwijk. Jaarlijks wordt een (meerdaagse) werkgroepexcursie gehouden. Op de webpagina van de KNNV afdeling is het actuele programma vermeld.

De gezamenlijke lezingen van KNNV en IVN worden in de maanden oktober tot en met maart (februari in combinatie met de KNNV ledenvergadering) gehouden op de derde donderdag van de maand in De Zuidwester, Gasthuislaan 84 te Steenwijk

Agenda 4e kwartaal 2022

oktober

- 1 Excursie houtwallenlandschap Steenwijkerwold (zie Koppel 2022-3)
- 1 Vogelexcursie naar het Lauwersmeer (zie Koppel 2022-3)
- 13 Lezing over paddenstoelen door Jaap Veneboer
- 15 Excursie paddenstoelen Holtingerveld
- 15 GigaGroene speurtocht in het Slingerbos
- 17 Lezing Water en Natuur in het Nationaal Park Weerribben-Wieden
- 22 Excursie naar de Eendenkooi Haasjes te Hasselt
- 29 Landelijke dag Werkgroep Roofvogels Nederland, Meppel (www.wrn.nl)

november

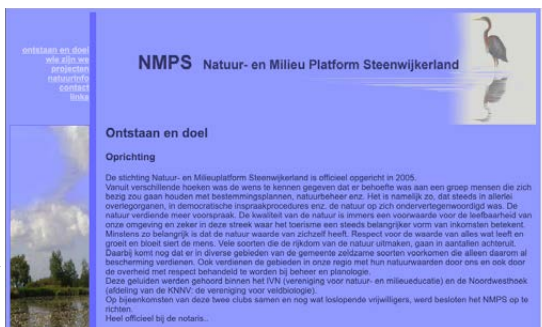
- 12 Gidsenoverleg IVN en KNNV
- 17 Lezing over fossielen uit de Noordzee door Jelle Reumer
- 24 Spring in het heeal bij Sterrenwacht De Weerribben
- 26 Landelijke dag Sovon, Ede (www.sovon.nl)

december

- 03 Vogels kijken in Gaasterland
- 09 Nachtelijke zoektocht naar bosuilen op Woldberg
- 10 Excursie zandwinplas Eeserwold
- 15 Lezing over het land van de grote vuurvliinder door Philip Friskorn

Website NMPS

het NMPS heeft ook een eigen website. Het webadres is: <https://www.nmps.nl>

Bij de voorplaat - trekkende keep

Foto: Robert Rubertus

Dit is een foto van een trekkende keep op een moment dat de vleugels dichtgevouwen zijn tegen het lichaam. De vogel lijkt dan op een raketje. Met de pootjes opgevouwen onder de buikveren, ontstaat zo een ideale stroomlijn en verbruikt de vogel tijdelijk geen energie om door te vliegen. Deze raketfase wordt afgewisseld met een fase met een paar snelle vleugelslagen om vaart te houden. Deze techniek wordt door veel zangvogels gebruikt om efficiënt te kunnen trekken. De keep is nauw verwant aan de gewone vink en verschilt daarvan onder andere door een oranjeachtige borst en vleugeltekening en een witte stuit. De hier afgebeelde vogel is een vrouwtje, te herkennen aan de blauwgrijze boog langs de rand van de kop. De keep is in Nederland een doortrekker en wintervogel afkomstig uit Scandinavië. Het aantal doortrekkers kan sterk variëren van jaar tot jaar, wel een factor tien.

COLOFON

“Koppel”, jaargang 10, nummer 4, vierde kwartaal 2022.

Natuurtijdschrift “Koppel” is een gezamenlijke uitgave van de KNNV en het IVN.

Redactie: Robert Rubertus, Rolf Kranenburg, Emile de Leeuw

Vormgever: Dirk Koopmans

Drukwerk: **drukkerij** Bijzonderdruk te Steenwijk

Belangrijke informatie voor het aanleveren van kopij:

- graag op A4 formaat, via de mail en als platte tekst (zonder opmaak).

- geen pdf bestand, foto's in een apart bestand en met een formaat van minimaal 1.5 MB

Het volgende nummer verschijnt per 1 januari 2023

Kopij hiervoor graag vóór 15 november (let op dit is eerder, in plaats van 1 december) 2022.

Redactieadres: E-mail redactiekoppel@gmail.com

INHOUD

Agenda.....	2	Stichting Natuur- en Milieu Platform	
Bij de voorplaat.....	3	Steenwijkerland.....	21
Colofon.....	3	De Zwarte kraai heeft familie die	
Inhoud.....	3	het bont maakt.....	23
Van de redactie.....	4	Zeldzame kustmot in de Noordwesthoek?..	25
Van de voorzitters.....	4	Waarnemingen.....	26
Oproepen en mededelingen.....	5	Excursies en lezingen.....	27
Vogeltrek in de Noordwesthoek en de		Levendbarende hagedissen in	
Noordoostpolder.....	6	Noordwest-Overijssel.....	31
Een regen, die zelfmoord pleegde.....	10	Uit het IVN-bestuur.....	32
Breedvoetvliegen.....	13	Besturen.....	34
De drie beken.....	15	Werkgroepen KNNV en IVN.....	35
Jagers uit het hoge noorden.....	19		

V.l.n.r. Emile de Leeuw,
Robert Rubertus
en Rolf Kranenburg

Van de redactie

In dit oktobernummer kunt u een paar typische herfstartikelen lezen: over vogeltrek en over breedvoetvliegen. Deze onbekende vliegen zijn gebonden aan paddestoelen en daarmee aan de herfst. Verder heeft de redactie zich ingezet voor een nummer met veel variatie in onderwerpen. Opvallend is dat er weer

veel excursies en lezingen worden aangeboden nu de beperkingen zijn opgeheven. Laten we hopen dat dit zo blijft. Wij wensen de lezer een sfeervolle herfsttijd en veel leesplezier toe.

Van de voorzitters

Een woord vooraf van de voorzitters.

Er is de zorg om wereldwijde bosbranden, het valt kennelijk niet mee om die te voorkomen en het is uitermate frustrerend om die niet eenvoudig te kunnen blussen. En die branden zijn dichterbij dan we denken. Spanje, Portugal en Frankrijk worden daar nadrukkelijk mee geconfronteerd, maar ook in eigen land woedt af en toe een (veen)brand. Dichter bij huis wordt de discussie over de neerslag van stikstof in natuurgebieden (Natura 2000) gevoerd. Meningingen van diverse partijen lopen ver uiteen en het zal niet eenvoudig zijn voor betrokkenen om door onderhandelen tot een resultaat te komen waar iedereen zich in kan vinden. Maar gelukkig zijn alle partijen het wel eens over het feit dat de stikstofdepositie te hoog is en dat er iets moet gebeuren om die omlaag te krijgen. Een derde probleem dat de natuurliefhebber zorgen moet baren is het oprukken van exoten. Kennelijk voelen niet-inheemse waterplanten en (Amerikaanse) rivierkreeften zich hier zo goed thuis dat de populaties zich ten koste van andere organismen kunnen uitbreiden.

En laatst een bericht bij de NOS dat in Walldorf (D) de katten weer vrij rond mogen lopen. Walldorf kent nog enkele paren van de kuifleeuwewerik, een soort die in ons land is uitgestorven en in die plaats erg achteruit gegaan is. Om de populatie te beschermen moesten katten in

het broedseizoen van de kuifleeuwewerik aangehouden worden uitgelaten. Op het niet nakomen van die verordening stonden fikse boetes. Het zal toch niet zo zijn dat onze kuifleeuweweriken in de laatste decennia van de vorige eeuw verdwenen zijn door loslopende (verwilderde) huiskatten? Dat geeft stof tot nadenken. Maar er zijn ook lichtpuntjes te melden. Zo lezen we in de Stentor dat de gemeente Steenwijkerland een tweede prijs heeft gewonnen in de door de provincie Overijssel uitgeschreven 'Blijve bermverkiezing'. De prijs bestaat uit € 3000,- voor de inrichting van een nieuwe vlinderidylle en is een stimulans voor het voortzetten van een ecologisch bermbeheer. De rotonde bij het Kornputkwartier heeft de gemeente het predikaat 'Bijvriendelijke gemeente' opgeleverd. De aansluiting van de gemeente bij 'Nederland Zoemt' en de actie Steenbreek (Tegel eruit plant erin) stimuleert om op de ingeslagen weg door te gaan.

Oproepen en mededelingen

Kleine cursus mossen determineren.

Een tijd geleden alweer zijn wij in een klein clubje bij elkaar geweest om onder de deskundige leiding van Geert van Wirdum ons te verdiepen in de grondbeginselen van het determineren van mossen, dat wil zeggen blad-mossen.

Deze eerste bijeenkomst was een succes en wij spraken af om zo'n avond nogmaals te herhalen.

Er is nog plaats voor enkele deelnemers.

Wij zullen de avond waarschijnlijk ergens in oktober of november organiseren, in Onna. Geïnteresseerd ? Meld je aan via penningmeester@noordwesthoek.knnv.nl. Er zijn geen kosten aan verbonden.

Deelnemers aan de eerste avond ontvangen sowieso bericht.

Mede namens Geert van Wirdum, tot ziens op de mossenavond, Kees de Wilde.

Tweede lustrumviering vogelgroep IVN

Een korte terugblik, veel actuele vogelinformatie, een woordje van de IVN-voorzitter, een quiz, een fotopresentatie, diverse vogelwaarnemingen, koffie met cake en een hapje en drankje. Dat waren de ingrediënten van de viering van het tienjarig bestaan van de vogelgroep van IVN Noordwest-Overijssel op dinsdag 12 april jongstleden in 't Hoogtij in Steenwijkerwold.

De actieve vogelaarster Liesbeth Pit, gespreksleider van de vogelgroep, heette iedereen welkom en memoreerde in het kort de tienjarige geschiedenis. De groep ontstond na een vogelcursus en werd mede opgericht door Jaap Snoeijer, die helaas niet meer in ons midden is en die in de beginjaren een belangrijke rol vertolkte. Naast Liesbeth zijn al jarenlang Piet Hein Klip en Albert Steenbergen de drijvende krachten achter de groep, waarvan de leden in het najaar en vroege voorjaar elke tweede dinsdagavond van de maand bijeen komen om kennis op te doen en waarnemingen uit te wisselen. Daarnaast trekken ze er een aantal keren per jaar gezamenlijk op uit om daadwerkelijk vogels in de natuur te spotten. Het voorjaarsklaar maken en monitoren van een zwaluwwand, die geadopteerd wordt van Staatsbosbeheer, behoren ook tot de activiteiten van de groep. Een speciaal woord van dank

De drie musketiers van de vogelgroep. Van links naar rechts Piet Hein Klip, Albert Steenbergen en Liesbeth Pit.

werd gericht aan het adres van natuurfotograaf Philip Friskorn, die als lid van de groep zo nu en dan prachtige presentaties verzorgt. Als waardering kreeg hij een schilderij met daarop afgebeeld zijn lievelingsvogel, de ekster!

Namens het bestuur van IVN Noordwest-Overijssel waren aanwezig penningmeester Maarten Punt en voorzitter Rian Hoogma. Deze laatste preef de inzet van Liesbeth, Piet Hein en Albert en merkte onder andere op dat de saamhorigheid binnen de groep zelfs in Coro-

na Tijd prima in stand bleef, omdat men via een speciale mailgroep doorlopend de waarnemingen met elkaar deelde. Dat het bestuur had verzuimd bij het vijfjarig bestaan acte de présence te geven, maakte Rian ruimschoots goed door met terugwerkende kracht voor het eerste lustrum een chocolade kip met eieren en voor het tweede lustrum een fraai boeket bloemen te overhandigen.

Tijdens deze jubileumviering verzorgde Piet Hein Klip veel actuele informatie over de vogels die op dat moment actief waren en toonde Albert Steenbergen de aanwezigen een fraaie fotopresentatie van tal van vogelsoorten, die hij in de Weerribben had waargeno-

men. Ook werd er nog een quiz gehouden met allerlei leuke vogelweettes. Aan het eind van de bijeenkomst werden Liesbeth, Piet Hein en Albert namens alle leden van de groep in de bloemetjes gezet door Henk Buschman, die dit gepaard liet gaan met lovende woorden van dank en waardering.

De vogelgroep telt maximaal 25 leden. Op dit moment is er nog plek voor één persoon. De enige voorwaarde is dat men lid moet zijn van IVN of KNNV. Belangstellenden kunnen zich aanmelden bij Albert Steenbergen, e-mail albsteenbergen@hotmail.com.

En nu op naar het volgende lustrum! (JF - foto Corrie Klip)

Vogeltrek in de Noordwesthoek en de Noordoostpolder

Foto 1 vinken slag-en raketfase

Tekst en foto's: Robert Rubertus

Kolganzen

Vorig jaar, op 19 september 2021 om 16.40 uur vloog een groep van veertig kolganzen over Steenwijk, op middelbare hoogte, in strakke formatie, koers zuidwest. Ze zijn op trek. Al gakkend houden ze contact met elkaar en ze wisselen elkaar af in de formatie. Steeds neemt een andere gans de kop over en vliegt daarmee in de wind, wat extra energie kost. De anderen volgen in de slipstream en sparen juist energie. Waar komen ze vandaan en waar gaan ze naar toe? Mogelijk komen ze vanuit Duitsland ons land binnen, nadat ze eerder in het jaar vanaf de toendra's van Noord-Rusland zijn afgezakt naar het zuidwesten. De kans is groot dat ze ergens in Nederland hun reis voorlopig beëindigen op een eiwitrijk weiland in de buurt van een veilige watervlakte om te overnachten. Ze waren vroeg vorig jaar, alleen in 2006 trokken de eerste kolganzen nog iets eerder over

ons land.

Op 19 en 20 september werden in totaal ongeveer dertig-duizend trekkende ganzen geteld in Nederland, merendeels kolganzen, maar ook toendrarietganzen en grauwe ganzen. Op die dagen waaide er een noordoosten wind en dat was een "window of opportunity" om met relatief weinig inspanning een grote afstand af te leggen. Kolganzen leggen hun vetreserves aan dichtbij hun broedgebied, de arctische toendra. Zo hebben ze voldoende brandstof om de energieverlindende reis af te leggen. Ze vliegen de duizenden kilometers met een paar korte

Foto 2 vink raketfase

Foto 3 vink slagfase

tussenstops in ongeveer veertig dagen naar de overwinteringsgebieden in West-Europa. Wanneer zullen de eerste grote groepen kolganzen de komende herfst over Nederland trekken. We gaan het zien.

Zangvogels

Op 10 oktober 2021 om 9.50 uur vlogen zeven sijzen en twee kepen over de Steenwijkerkamp. In een golfbeweging vliegen ze resoluut naar zuidwest, ze zijn duidelijk aan het trekken. Tijdens het vliegen laten ze hun vluchtroepjes horen, zo houden ze contact met elkaar en mogelijk met andere trekkende soortgenoten op grotere afstand. Ze kunnen niet zoals ganzen en andere grote vogels in formatie vliegen om energie te sparen. Kleine zangvogels hanteren dan ook een andere strategie: ze vliegen op relatief wat grotere afstand van elkaar met afwisselend een paar krachtige vleugelslagen en een korte tijd van rust (Foto 1). Tijdens die rust vouwen ze de vleugels tegen het lichaam waardoor ze de aerodynamische vorm van een raketje krijgen (Foto 2). Zo schieten ze een paar meter door de lucht zonder dat het energie kost. Vervolgens maken ze met een paar krachtige, energieverblindende vleugelslagen weer vaart (foto 3). Op deze manier ontstaat de kenmerkende golvende vlucht.

Stuwing

Ons gebied ligt in het deel van Nederland waar de trek van zangvogels diffuus is: over een groot landoppervlak trekken vogels in vrij geringe aantallen door. Op andere plekken in ons land treedt stuwing op, zangvogels worden

daar geconcentreerd door geografische omstandigheden. Meestal is dat de verdeling van grote wateroppervlakken in hun trekroute. Zo treedt stuwing op langs de kust van de Noordzee: zangvogels steken deze grote watervlakte niet over, maar volgen de kustlijn. Ook treedt stuwing op langs het IJsselmeer en de randmeren. De Noordoostpolder is voor de najaarstrek een trechter met de westkust van het IJsselmeer bij Urk aan de ene kant en de zuidoostkust van het Ketelmeer aan de andere kant. Beide kustlijnen komen als bij een fuik samen bij de Ketelbrug en daar is de oversteek het smalst, al is het wel ongeveer anderhalve kilometer. Trekvogels komen dus van beide kanten op de hoek bij de Ketelbrug af en steken daar pas over. Vogels die in het najaar over Steenwijk en omstreken trekken komen vrijwel zeker in deze fuik terecht en steken hier het water over (Afbeelding 4).

Trektelpost Ketelbrug (Kamperhoek)

Die stuwing van trekvogels wilde ik graag een keer meemaken. Vorig najaar heb ik dan ook een paar keer de trektelpost bij de Ketelbrug bezocht. Zo maakte ik op de Kamperhoek

Afbeelding 4
Stuwing bij Ketelbrug
Noordoostpolder.

Foto 5 rode wouw met trekkende vinken

kennis met Mervyn Roos. Hij telt al vele jaren de doorkomende vogels daar, vaak meerdere keren per week in voor- en najaar. Hij is een zeer bedreven teller. Met een binoculaire kijker met 15x vergroting op statief speurt hij de verre horizon af en met een andere kijker houdt hij de lucht dichterbij in het oog. Met een driedubbel telmechanisme worden drie soorten geteld, de rest gaat met geheugen en papier. Minstens zo belangrijk is het gehoor. Elk vluchtroepje wordt waargenomen, of het nu gaat om vink, keep, grote gele kwikstaart, graspieper, boomleeuwerik of roodkeelpieper om een paar soorten te noemen. Vaak worden vogelgroepen al op grote afstand opgepakt en op soort gebracht met manier van vliegen, snelheid van vliegen en formatie waarin gevlogen wordt. Ondertussen probeer ik de vogels die vlakbij overvliegen te fotograferen. De vluchtfoto's bij dit verhaal zijn daar gemaakt.

Topdag vinken

Op 18 oktober 2021 passeerden ruim 100.000 vinken tussen 7.30 en 13.45 uur de telpost bij de Ketelbrug. Tussen 8.45 en 10.00 uur is de vinkentrek op het hoogtepunt: per kwartier trekken er tussen de 10.000 en 20.000 vinken langs. Het is een onafgebroken stroom

van vogels over een breed front. Ook bij het bredere deel van het Ketelmeer steken veel vinken over. Niet eerder zijn er zoveel vinken geteld op deze telpost. Bovendien is er sterke trek van kepen (ruim 4600), pimpelmezen (1700) en sijzen (560) die ochtend. Voor vinken is het een dagrecord over een periode van 25 jaar trekellingen. Wat een geluk dat ik dat mocht meemaken!

Die dag komt er ook een rode wouw langs. Al op een kilometer afstand werd de vogel opgepikt en kon ik hem volgen met de camera (Foto 5). Op de achtergrond zijn trekkende vinken te zien, deels in raketfase en deels in slagfase van de vlucht.

Plekken met veel doortrekkers zijn gunstig voor roofvogels die van kleinere vogels leven. Zo zijn in de buurt van de Kamperhoek elke dag twee slechtvalken actief en is er ook vaak een smelleken. Per dag trekken enkele spewers mee (Foto 6).

Er staat een matige zuid tot zuidwestenwind, tegenwind dus. Omdat vlak boven land door de wrijving met het aardoppervlak minder wind staat dan in hogere luchtlagen, vliegen de vogels laag. De trek is dus goed zichtbaar. Vlak bij de Ketelbrug in de Noordoostpolder ligt een klein bosje. Daar komt een deel van

de trekkers even tot rust. In het bosje zit een groep pimpelmezen, een paar zitten boven in een boomtop op een kale tak te kijken. Bij tegenwind kracht 4 is de tocht van 1500 meter over het water voor de kleine pimpelmeesjes een hele inspanning en niet zonder gevaar. Ze aarzelen dan ook om op te stijgen. Op een gegeven moment is het zo ver een gaat een groep van ongeveer twintig meesjes de lucht in. Ze dansen tegen de wind in over de dijk en verdwijnen boven het golvende water uit het zicht. Ze vliegen veel langzamer dan de wat grotere vinken die tegelijkertijd oversteken.

Andere doortrekkers

Op 18 oktober vlogen ook groepen kauwen, houtduiven en Kieviten over. Deze grotere vogels trekken in groepen van enkele tientallen, zonder een vaste structuur. Er is wel een duidelijke groep te onderscheiden, maar de individuele vogels volgen niet een bepaald patroon. Spreeuwen vliegen in wat grotere groepen, maar het zijn niet de enorme zwermen die bij slaapplaatsen spectaculaire vluchten uitvoeren. Koperwieken waren niet erg talrijk op 18 oktober, maar precies 13 jaar geleden had de koperwiek een topdag met ruim 260.000 doortrekkers bij Kamperhoek.

Kepen trekken vaak in groepen vinken mee. Met hun kenmerkende vluchtroep vallen ze

Foto 6 sperwer

op. Bovendien vliegen ze iets sneller dan vinken, want als lange-afstand-trekkers hebben ze iets langere vleugels ontwikkeld in de loop van de evolutie. Foto 7 geeft een keepeer in raketvlucht. Is dit één van de kepen die op 10 oktober over de Steenwijkerkamp vlogen? Onwaarschijnlijk, maar het is best mogelijk dat dit individu via Noordwest-Overijssel bij de Ketelbrug is aangekomen.

Hoe zal het komende trekseizoen bij Kamperhoek verlopen? Het blijft gissen, maar oktober is wel de topmaand.

Bronnen:

Naturetoday- Natuurberichten
trektellen.nl

www.ketelbrug.nl

In de digitale versie van Koppel op de website kun je door aanklikken van de links in de tekst (onderstreepte tekstdelen) rechtstreeks naar de bronnen.

Foto 7 keepeer raketfase

Een regen, die zelfmoord pleegde . . .

Franse veldwesp Polistes dominula etend van druiven

In onze tuin staat een pergola. Een soort daktuin op palen. Een deel van deze pergola is begroeid met een bijzonder levenslustige druif, die op het toppunt van zijn groei de pergola met vele vierkante meters dicht gebladerte overdekt, waartussen honderden paarsblauwe trossen druiven hangen. Als het heeft geregend, zien de glimmende druiven tussen al het blad er uit als flonkerend blauwe edelstenen. Niet alleen een lust voor het oog, maar ook voor de tong.

Tenminste, als de levende natuur ons niet voor is geweest en de meeste druiven al verdwenen zijn, voordat ze konden rijpen. Tiental-

len spreeuwen, enkele merels, verschillende soorten limonade-wespen, en wat dagvlinders gebruiken onze druiven als feestmaal, en wat er van de overvloed dan nog achter blijft, is voor menselijk gebruik nauwelijks meer geschikt. Laat dus maar hangen. En laat maar liggen! Want als er een flinke groep spreeuwen in de druif bezig is, regent het druiven. Rijpe druiven, die, als ze eenmaal op de grond liggen, niet meer aangekeken worden ...

Wij gunnen al deze dieren hun plezier, en laten we eerlijk zijn, wij genieten meer van al dat gefladder en gezoem tussen de druivenbladeren, dan van die kleine, wat zurige druiven met een

De vlinderbloemen van de blauwe regen Wisteria sinensis

Een linksom draaiende blauwe regen met vaatgaten

taaië schil en een vracht aan pitten. Ik geef volmondig toe: als verwende moderne mensen geven wij meer de voorkeur aan de grote zoete pitloze druiven van de grootgrutter, dan aan onze eigen kweek.

De rest van de pergola, die niet door de druif is veroverd, werd bedekt door blauwe regen, afkomstig van drie verschillende planten, die langs steunpalen spiralend omhoog groeiden. Afhankelijk van de soort slingert de plant zich links- of rechtsom langs de paal. In mei, nog voor de bladeren volledig waren uitgegroeid, hing er van af het dak van de pergola een weelde aan blauwe bloemtrossen omlaag, en deed de blauwe regen op dat moment zijn naam alle eer aan.

Anders dan bij de rijpende druiventrossen worden de sterk geurende bloemen van de blauwe regen in onze tuin maar matig door insecten bezocht. Een enkele honingbij neemt er de tijd voor om met enige moeite in de grote vlinderbloem te kruipen op zoek naar nectar. De meeste andere nectarzoekers hebben voor deze bloemenpracht nauwelijks belangstelling. Toch hangen er elk najaar tientallen grote, lange paarsige peulen als giftige snijbonen tussen de bladeren. Een teken dat er meer bloembezoek heeft plaatsgevonden dan door ons is opgemerkt.

De belangstelling voor de blauwe regen kwam voor ons onverwacht van uit een andere hoek van het insectenrijk. Eén van de drie klimmers begon duidelijk tekenen te vertonen van verval. De bladgroei bleef achter, er verschenen minder bloeitrossen, en sommige takken stierven af, waardoor er meters kale stengels zichtbaar werden. Een langzaam proces, waarbij uiteindelijk de blauwe regen de strijd moest opgeven, en er alleen maar een bundel van dode kale takken rond de klimpaal over was.

De oorzaak bleef voor ons eerst verborgen, tot wij een paar dode takken af braken, die beter bekeken en wij een paar andere takken in een afgesloten bak stopten om af te wachten wat er zou gebeuren. In de dode takken ontdekten we op verschillende plekken kleine gaatjes, waaruit door kloppen een fijn, geel poeder tevoorschijn kwam. Bij het openbreken vonden wij een paar keer een sterk gesegmenteerde

Kleine wespenboktor Clytus arietis larve

Kleine wespenboktor Clytus arietis kaken van de larve

witgele larve met bruinige kop en een paar zwartbruine kaken: onmiskenbaar een keverlarve! Zo te zien aan al die gaatjes op al die dode stammetjes waren er al heel wat keverlarven in het hout van de blauwe regen aan het knagen geweest, en hadden er heel veel kevers de plant inmiddels verlaten.

De bak met de afgebroken stukken stengel van de blauwe regen stond al meer dan een jaar in de garage te verstoffen. Er gebeurde niets. Toen wij uiteindelijk in mei van dit jaar besloten om de inhoud van de bak dan maar weg te gooien, bleken er in de bak een viertal zwart

Net uit het hout gekropen kleine wespenboktor

met geel getekende kevers rond te lopen: de kleine wespenboktor! Deze boktor, waarvan de larven enkele jaren in het dode hout van allerlei loofbomen leven, was dus de veroorzaker van al die gaatjes. De vrouwtjes leggen de eieren in groeven in de dode bast. De kleine larfjes vreten zich een weg door de schors, en blijven in het begin direct achter de bast. Als ze groter worden verplaatst ze zich dieper in het hout.

Na één of twee jaar maakt de volgroeide keverlarve een poppenkamer, verpopt zich, en komt in de late lente van het volgend jaar, meestal in mei en juni, als volwassen insect uit het hout te voorschijn. Pas dan merk je aan het ontstane gaatje, waardoor de kever naar buiten is gekropen, dat het dode hout met de larven van de Kleine Wespenboktor was geïnfecteerd. Aangezien de larven volgens de literatuur alleen in dood hout leven, kon hun aanwezigheid in de takken van de blauwe regen niet de oorzaak zijn van het afsterven van deze takken. Wat was dan wel de oorzaak?

Uiteindelijk kwamen wij er achter, dat het afsterven van de takken waarschijnlijk werd veroorzaakt door de blauwe regen zelf! In de vrije natuur uit het land van oorsprong, vooral China en Japan, slingeren de houtige takken van deze klimplant zich om allerlei soorten bomen, die – net als overal op aarde – meestal een ronde doorsnee hebben, en geen vierkante, zoals een paal van een per-

Kleine wespenboktor *Clytus arietis*

gola. Door de diktegroei van de takken, die zich stevig om de paal hebben gewonden, klemmen de takken zichzelf af op de scherpe kanten van de vierkante paal. De sapstroom wordt dan onderbroken en de tak sterft af. En dat is precies, wat er met onze blauwe regen kan zijn gebeurd. Een vorm van ongewilde zelfmoord!

Breedvoetvliegen

Introductie

Deze keer wordt er geen soort besproken, maar een groep van onbekende vliegen, de zogenaamde breedvoetvliegen (Platypezidae). Opvallend aan deze insecten is dat de meeste van deze soorten niet hun vliegtijd hebben in de lente of zomer, maar in de herfst. Dit wordt veroorzaakt door hun gebondenheid aan paddenstoelen. Dus ook in de herfst is kijken naar insecten goed mogelijk.

Taxonomie

Breedvoetvliegen zijn dus vliegen en in Nederland komen er 37 soorten voor. Die zijn op te splitsen in twee groepen, namelijk de rookvliegjes en de breedvoetvliegen.

De eerste groep bestaat uit 4 soorten en een kenmerk van de rookvliegjes dat ze op de rook van brandend hout afkomen en er in gaan vliegen. Waarschijnlijk worden ze aangetrokken door bepaalde chemische componenten in die rook want ze komen ook af op bijvoorbeeld naar rook ruikende kleding.

De groep breedvoetvliegen bestaat in Nederland uit 33 soorten. En daar zullen we het in dit artikel over gaan hebben.

Herkennen

Breedvoetvliegen zijn kleine tot middelgrote vliegen (1,5 – 6 mm). Er zijn zowel slanke als breedgebouwde soorten. Ze hebben een gebocheld uiterlijk door de laag geplaatste kop. De kleuren lopen uiteen van geheel zwart tot geheel oranje met daartussen een scala aan patronen van gele, grijze en zilverachtige banden en vlekken. Mannetjes zijn van de vrouwtjes te onderscheiden doordat de ogen elkaar bovenop de kop raken. De kop is in zijaanzicht duidelijk kleiner dan het borststuk. De vleugeltop is afgerond, niet puntig. De naam komt van de verbrede achtertarsen.

Het kenmerkende seizoen is de herfst want de larven ontwikkelen zich in paddenstoelen. Dus als de meeste insecten weg zijn, zijn de breedvoetvliegen juist actief.

Gedrag

Ze lopen op een zeer kenmerkende wijze over bladeren: snel over korte afstanden, rechtlijnig en dan abrupt van richting veranderd. Dikwijls staan ze tussendoor kortstondig stil. Ze lopen altijd op de bovenkant van een blad. Het lopen doen ze met name in de schaduw of halfschaduw. Ze geven de voorkeur aan grote bladeren zoals die van hazelaar, gewone esdoorn, tamme kastanje en braam.

Dit lopen over bladeren doen ze waarschijnlijk op deze manier om voedsel te zoeken. Bij het stilstaan likken ze vloeistoffen en kleine voedseldeeltjes op.

Biologie

De larven ontwikkelen zich in paddenstoelen. De eieren worden op de buitenkant van de zwamonderdelen gelegd. De larven zitten aan de onderzijde. Bij plaatjeszwammen kruipen de vliegen tussen de plaatjes om hierop hun eieren te leggen. Bij buisjeszwammen brengen ze hun telescopisch uitschuifbare achterlijf uiteinde in de gaatjes.

Bij plaatjeszwammen kruipen de larven aanvankelijk over de plaatjes. Bij verdergaande ontbinding kruipen de larven ook over de hoed en door het rottende vlees hiervan.

De larven van de meeste soorten verlaten de zwam om in de strooisellaag te verpoppen.

Veel soorten lijken zich tot één of enkele nauw verwante paddenstoelsoorten te beperken. Soorten die gebonden zijn aan herfst paddenstoelen overwinteren als larve en verpoppen pas in de volgende herfst. Maar soorten die in minder seizoensgebonden zwammen leven, stemmen hun ontwikkeling af op de weersomstandigheden. Onder gunstige weersomstandigheden kan de ontwikkeling erg snel gaan. Van bepaalde soorten is bekend dat de hele cyclus binnen een week voltooid kan zijn. Daarbij volgen meerdere generaties elkaar binnen een jaar op.

Waarnemen

Door hun kenmerkende gedrag zijn ze redelijk snel als breedvoetvliegen te identificeren. Maar door hun kleine formaat is vangen (wat ik niet doe) dan wel fotograferen noodzakelijk. En door de omstandigheden die hierboven geschetst zijn, is een acceptabele foto maken niet makkelijk. De imago's rennen zenuwachtig rond, de tijd dat ze stil staan is erg kort. Verder zijn ze klein en is er altijd al weinig licht in een bos, maar in de herfst is dat nog eens minder.

Tijdens een wandeling met de wandelgroep van Theo van de Graaf naar het Wendelbos op 4 oktober 2021 heb ik extra gelet op deze soorten. En het lukte om twee soorten te fotograferen. Het zijn:

Grijze honingzwambreedvoet – *Protophythia modesta*

Deze soort komt voor op honingzwammen in parken en verschillende bostypen. Ze zijn 3,5 tot 4,5 mm groot. De vliegtijd is van begin september tot eind november met een piek eind september tot half oktober. In Nederland is deze soort wijdverspreid en algemeen. Het verspreidingsgebied omvat Europa, Noord-Afrika en het verre oosten van Rusland.

Zwarte hertenzwambreedvoet – *Paraplatypeza atra*

De waard zwam is gewone hertenzwam (*Pluteus cervinus*). Ze zijn 2,4 tot 4 mm groot. De vliegtijd is van eind april tot half oktober met pieken in mei en juli tot september. In Nederland is deze soort wijdverspreid en algemeen. Het verspreidingsgebied is Europa en Rusland in het verre oosten.

Zwarte hertenzwambreedvoet –
Paraplatypeza atra v2

Grijze honingzwambreedvoet
– *Protophythia modesta* v2

De drie beken

Een 13 km lange wandeling door een oeroud landschap

In Koppel van januari 2022 stond een aardig artikel van Aaldert Muis over de stuwwal die zich uitstrekt van de Woldberg tot Oldemarkt. Philip Friskorn haakte daarop in met een artikel in Koppel van april 2022 met veel foto's van de Reune en een oproep om die beek weer zoveel mogelijk in oude luister te herstellen. Ik kreeg intussen de vraag voorgelegd of ik een wandelroute zou kunnen beschrijven die langs de drie beken zou gaan. Dat leek mij een prima idee. Aangezien de beken niet heel dicht bij elkaar liggen en het toch een rondwandeling moest worden, kwam ik uit op een route van 13 km. Die is echter gemakkelijk in tweeën te splitsen. Zie daarvoor de verkortingen 1 en 2. De beste tijd om deze route te lopen is tussen half oktober en half juni. In de zomer heb je het nadeel dat de hoge maïs je het zicht op het landschap ontnemt en bovendien staan

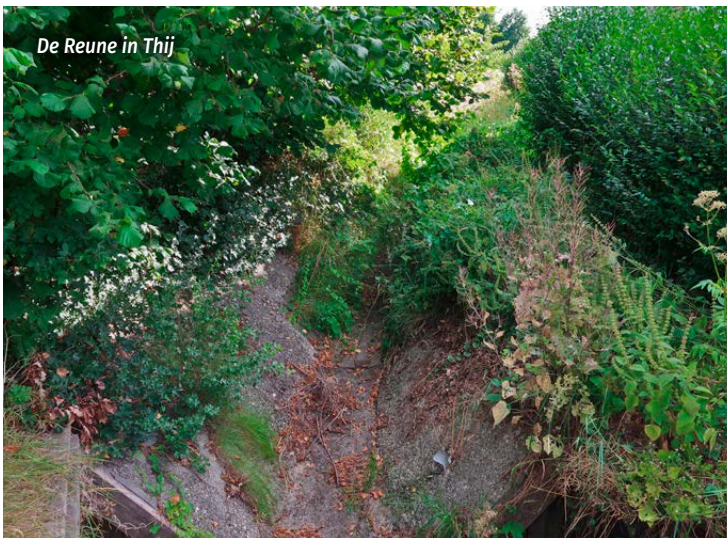
Tekst en foto's: Theo van de Graaf

de beken dan meestal droog. Het beste moment is kort na hevige regenval. De beken zien er dan het meest karakteristiek uit.

Startpunt: De parkeerplaats naast café Gelderingen, Gelderingen 65, 8341 PT Steenwijkerwold

Routebeschrijving:

A: Loop over de parkeerplaats naar het café en sla rechtsaf. Loop langs de kerk en dan met de bocht naar links en door een beukenlaan. Bij het informatiebord Gelderingensteeg heb je een mooi uitzicht in zuidelijke richting. Het is duidelijk dat we hier op een hoog punt op de stuwwal staan en neerkijken op het lage land in de verte. Ga bij het informatiebord linksaf. We passeren een mooie oude boerderij waarna we rechtsaf slaan. We lopen over de Gelderingen recht door tot bakkerij Muis. Tegenover de bakkerij slaan we rechtsaf en lopen de Vredenburg in. Na 100 meter nemen we de eerste weg linksaf. Na nogmaals 100 meter linksaf tussen de ijzeren hekjes door.

De Beek vanaf de Voshoek

Meteen links zie je een grote vijver. Men neemt aan dat dit een pingoruïne is. (zie 1)

B: Loop rechtdoor over het gravelpad langs de gymtoestellen. Steek de weg over en sla rechtsaf. Je hebt nu de kerk aan je linkerhand. Even verderop krijg je uitzicht naar rechts over het golvende landschap van de stuwwal (2). Loop verder door Thij tot slagerij Bouma. Schuin tegenover de slagerij zie je een rood-wit geblokt hek. Hierachter is de Reune te zien, meestal met een droge bedding, maar in natte tijden kan het water er doorheen kolken en soms zelfs voor wateroverlast zorgen op de weg. Op 100 meter voorbij de slagerij rechtsaf, de Thijendijk. Na 200 meter rechtsaf, de Thijlingerhof. Al gauw krijgen we naar rechts uitzicht op het dal van de Reune. Dit is een smeltwaterdal dat ontstaan is aan het einde van de voorlaatste ijstijd (2). Nog altijd stroomt daar in de diepte de Reune, tenminste als er voldoende regen gevallen is. Even ver-

derop dalen we af naar het lage land aan de voet van de stuwwal.

C: Onderaan de stuwwal maakt de weg een bocht naar rechts. Direct na de bocht gaan we rechtsaf over een dam en langs een slagboom en meteen weer linksaf een smal paadje het bos in. Misschien even zoeken naar het paadje. Waar we het bos uit komen, zijn we meteen weer bij de Reune. Hij bereikt hier zijn laagste punt en stroomt verder onder de weg door richting kanaal Steenwijk-Ossenzijl waarin hij uitmondt. We lopen verder over de weg met links het lage land en rechts de oplopende stuwwal. In een akker aan de rechterkant zijn gereedschappen van Neanderthalers gevonden.

Op de kruising bij fietsknooppunt 23 rechtdoor, de Voshoek. We passeren twee boerderijen. Op 250 meter voorbij de laatste boerderij passeren we een sloot die onder de weg door stroomt bij wandelknooppunt A58. Dit is de tweede beek op onze route, met de niet zo ver-

De Wheer bij Tolhekke

rassende naam Beek. Ook deze beek bereikt hier zijn laagste punt en mondt een halve kilometer verderop uit in het kanaal Steenwijk-Ossenzijl. (Voor verkorting 1 zie hieronder)

D: We wandelen rechtdoor. Even verderop maakt de weg een bocht naar rechts. Nu lopen we tegen de stuwwal omhoog. We nemen de eerste weg linksaf, de Gheerdinge. Al gauw krijgen we mooie uitzichten op het lage land aan de linkerkant van de weg met in de verte de Weerribben. Bij huisnummer 3 en wandelknooppunt A52 gaan we rechtsaf. Aan het einde rechtsaf, de Westenwold. Bij een picknicktafel en een paaltje met oranje pijl linksaf, een smal graspad. We volgen nu enige tijd de oranje route. Eerst lopen we langs een akker/weiland en dan gaan we een bosje in. Waar we het bos uitkomen stuiten we op een brede sloot. Dit is de derde beek, de Wheer. We gaan hier rechtsaf en lopen nu een eind langs de beek. Op het fietspad rechtsaf. Op 20 meter voorbij de oprit naar zwembad Tolhekke linksaf, de Paasloregel. Na 50 meter rechtsaf het bos in en na opnieuw 50 meter op een driesprong linksaf. We steken een klinkerweg schuin over en vervolgen het pad door het bos. Bij het volgende routepaaltje gaan we linksaf. We verlaten hier

de oranje route. Na enkele meters staan we op een klinkerweg. Hier linksaf en aan het einde op de T-splitsing rechtsaf.

E: Na 200 meter bij het volgende routepaaltje (rood/blauw) en voor de bosrand linksaf, een smal graspad. Het pad maakt al gauw een scherpe draai naar rechts. We lopen opnieuw langs de Wheer die hier de grens vormt tussen Overijssel en Friesland. Aan het einde bij routepaaltje A55 rechtsaf. Op de kruising rechtdoor, Boslaan. Bij een routepaaltje tegenover een groene meterkast linksaf en het pad langs de bosrand blijven volgen tot een bank. We lopen langs een sloot die een gekanaliseerde zijstroom van de Wheer is. Bij de bank rechtdoor het bos in, een pad naar rechts negeren. Na 100 meter nemen we het eerste pad naar links. Op een splitsing links aanhouden. Op het einde omhoog en op de onverharde weg rechtsaf. Op de geasfalteerde weg rechtsaf en dan de Oldemarktseweg oversteken en op het fietspad rechtsaf. Voorbij hectometerpaal 9,5 linksaf, een zandweg. Dit is de Molensteeg. Na bijna 1 kilometer komen we uit op een geasfalteerde weg.

F: Steek de weg schuin naar links over en loop

door tot aan de sloot. Langs de sloot loopt een smal graspaadje naar links. (Hier verder lezen als je verkorting 1 volgt) We volgen dit graspaadje en lopen nu langs de Beek. (De weg heet ook De Beek.) Bij een dam blijven we het smalle paadje volgen de boswal in. De bomen rechts van het pad staan op kleine heuveltjes. De grond rondom is weggegraven om te zorgen voor meer waterberging in natte tijden. De heuveltjes zijn dan tijdelijke eilandjes geworden. Aan het einde van de boswal lopen we verder over de weg. Op 50 meter voor het bord Steenwijkerwold slaan we rechtsaf en steken het grasveld over in de richting van de kerktoeren. We lopen rechtdoor de straat in en buigen met de straat mee, eerst naar rechts, dan naar links. Aan het einde rechtsaf. Na 100 meter zijn we weer bij het startpunt.

Verkorting 1 (7 km): Volg de hoofdroute tot en met punt C. Aan het einde van punt C sta je bij de Beek. Loop 50 meter terug tot de bosrand en sla linksaf, een breed karrepad. Volg dit pad met slingers 1 km tot op de verharde weg. Hier rechtsaf. Na 100 meter schuin linksaf. Je loopt nu langs een diepe sloot. Dit is de Beek. Op de verharde weg linksaf. Je hebt nu de Beek aan je rechterhand. Waar de weg een bocht naar rechts maakt, slaan wij rechtsaf en gaan een smal pad langs de sloot volgen. Lees verder bij de derde zin van punt F.

Verkorting 2 (8 km): Parkeer in de berm bij dit adres: De Beek 6, 8341 TC Steenwijkerwold. Loop over de verharde weg in zuidelijke richting, dus met de Molensteeg achter je. Na 100 meter en net voor het bosje sla je schuin rechtsaf. Je loopt nu langs een diepe sloot. Dit is de Beek. Op de verharde weg rechtsaf en na 100 meter linksaf. Volg dit graspad met slingers tot je na 1 km uitkomt op een verharde weg. Dit is de Voshoeke. Sla rechtsaf. Na 50 meter passeer je de Beek die hier onder weg door stroomt. Lees verder bij punt D van de hoofdroute.

1. Pingoruïne

Aan het einde van de laatste ijstijd, die duurde van 115.000 tot 10.000 jaar geleden, ontstonden in de noordelijke helft van Nederland zo-

genaamde pingo's. Pingo is een eskimowoord voor heuvel. Pingo's ontstaan alleen op plaatsen waar de grond permanent bevroren is. Daarom vind je in ons land geen pingo's meer, maar bijvoorbeeld nog wel in het noorden van Canada. Aan het einde van de laatste ijstijd heerste in ons land een toendraklimaat met een permanent bevroren ondergrond. Onder die bevroren laag stroomde water dat hier en daar kon doordringen tot in de bevroren grond. Dat water bevroor en drukte daarbij de grond iets omhoog. Aangezien steeds weer water werd aangevoerd dat telkens bevroor, kon er langzaamaan een almaar dikkere lens van ijs ontstaan, bedekt door bevroren grond. De zo ontstane heuvel kon wel tot 60 meter hoog worden. In de zomers aan het einde van de ijstijd ontdooide de grond bovenop de ijslens en gleed naar beneden. Zo ontstond rondom een ringvormige wal. Toen tenslotte alle ijs ontdooide, bleef een met water gevulde krater over, omringd door een wal. Daarmee was de pingo veranderd in een pingoruïne. Tijdens het warmer wordende klimaat groeide het water dicht en ontstond veen. Later werd het veen uitgegraven en ontstond opnieuw een plas. Dit verhaal heeft niets te maken met de drie beken waar het tijdens deze wandeling om gaat.

2. Ijstijd en smeltwaterdalen

De drie beken voeren het water af van de stuwwal die zich uitstrekt van de Woldberg in het oosten tot Oldemarkt in het westen. Deze stuwwal is ontstaan in de voorlaatste ijstijd die duurde van 238.000 tot 126.000 jaar geleden. In de koudste periode van die ijstijd was de noordelijke helft van ons land bedekt met een dikke laag ijs. Dat ijs schoof van noordoost naar zuidwest over ons land en vormde daarbij stuwwallen. In de omgeving van Steenwijk kon het ijs wel een dikte hebben van 100 tot 200 meter. Toen aan het einde van die ijstijd het ijs weg smolt, werden gigantische hoeveelheden water afgevoerd die daarbij diepe dalen vormden, de zogenaamde smeltwaterdalen. Later werden de dalen weer deels opgevuld met erosiemateriaal. Het smeltwaterdal van de Reune is nog het meest duidelijk aanwezig en goed zichtbaar vanaf De Thijlingerhof.

Jagers uit het hoge noorden

Grote jager, Runde, Noorwegen

Jagers zijn zeevogels en toppredatoren die zich, afhankelijk van de soort, voeden met vogels zoals papegaaiduikers en meeuwen, maar ze roven ook eieren en jongen van andere zeevogels. Verder zijn het kleptoparasieten, d.w.z. dat ze andere zeevogels net zolang achtervolgen tot ze hun buit laten vallen. Ze leven in gematigde gebieden en poolgebieden. Wereldwijd komen er zeven soorten jagers voor, zowel op het noordelijk als het zuidelijk halfrond. Op het noordelijk halfrond komen vier soorten voor: de grote jager, de middelste jager, de kleine jager en de kleinste jager.

De Grote jager

De grote jager (*Stercorarius skua*) is de grootste jager of roofmeeuw. De grote jager broedt o.a op een aantal eilanden aan de Noorse westkust, in Noord-Schotland en op IJsland. Het is een super predator die in staat is gezonde zeevogels te doden. Een papegaaiduiker die met een snavel vol vis uit zee komt wordt net zo lang aangevallen tot hij zijn prooi laat vallen. Hij heeft dan nog geluk om niet door de grote jager opgegeten te worden. Ze komen alleen in de broedtijd aan land en brengen de rest van het jaar door op zee. De grote jager is de talrijkste jagersoort op de Noordzee. Voor

onze kust zijn de meeste aantallen te zien gedurende de najaarstrek van september tot en met november. Na de broedtijd zwerven ze over de Atlantische Oceaan vanaf het Iberisch schiereiland en Noordwest Afrika tot aan de Noordelijke IJszee. Pas in de lente komen ze weer aan land om te zorgen voor een nieuwe generatie.

De Middelste jager

De middelste jager (*Stercorarius pomarinus*) valt een beetje buiten

Kleine jager, donkere vorm, Varanger Noorwegen

Kleinste jager, hoogvlakte Borgafjell, Zweden

dit verhaal omdat ik in die gebieden nooit heb gefotografeerd. Hij broedt in het noorden van Rusland en op de Siberische en Noord-Amerikaanse toendra. Het zijn lange afstandstrekkers want in de winterperiode verblijven ze langs de kusten van West-Afrika. Als doortrekker maar zelden te zien langs West-Europese kusten.

De Kleine jager

De kleine jager (*Stercorarius parasiticus*) komt voor langs de Noorse noordelijke westkust, Noord-Schotland, IJsland, Zuidoost Groenland, Noord-Canada en Siberië. Ook de kleine jager is een lange afstandstrekker. De Noord-Amerikaanse populatie overwintert aan de Zuid-Amerikaanse kusten tot dicht bij Antarctica, de populatie uit Siberië overwintert aan de kusten van Australië en Nieuw Zeeland en de Noord-Europese populatie overwintert aan de kusten van het zuiden van Afrika. Tijdens de trek kunnen we de kleine jager waarnemen langs onze kusten en maar zelden in het binnenland. Kleine jagers komen voor in twee kleurvormen: een donkere en een lichte vorm. De lichte vorm heeft een donkerbruin verenkleed met witte hals, wangen en buik. De donkere vorm is nagenoeg geheel donderbruin. Een belangrijk kenmerk is met name in de vlucht te zien: de iets verlengde, spitse, middelste staartpen. Al deze kenmerken zijn op mijn foto's te zien. Broed op de toendra en in die tijd worden lemmingen, jonge en vol-

wassen vogels en eieren gegeten, op zee worden vooral ander zeevogels achterna gezeten op ze zo hun prooi af te nemen. Langs onze kust worden ze met name tijdens de najaarstrek gezien van augustus tot en met oktober.

Kleinste jager

De kleinste jager (*Stercorarius longicaudus*) heeft een bruinzwart en grijs verenkleed met een roomwitte nek en borst. Mannetje en vrouwtje hebben hetzelfde verenkleed. Leeft tijdens de broedtijd in het binnenland op hooggelegen steenachtige toendra's. Opvallend is de sterk verlengde middelste staartpen. Tijdens de broedtijd zijn muizen en lemmingen het hoofdvoedsel, eenmaal op zee is dat vis dat veelal geroofd wordt van andere zeevogels. Het is de kleinste van de jagers, zoals de naam al zegt, maar hij legt wel de grootste afstanden af tijdens de trek. Ze brengen de winter door in de wateren rond Antarctica. Ze worden tijdens de trek zelden gezien langs de Nederlandse kust. Als ze gezien worden is dat gedurende de najaarstrek van augustus tot oktober.

Ei van Zeekoet na predatie grote jager

Stichting Natuur- en Milieu Platform Steenwijkerland

NMPS helpt de natuur een handje

Bij de oprichting bestond het NMPS (Natuur- en milieuplatform Steenwijkerland) uit een grote groep leden van de KNNV de Noordwesthoek en het IVN Noordwest Overijssel. Deze leden probeerden niet alleen het recht van de natuur te doen zegevieren, maar zoals Henk Plat in het vorige nummer al vermeldde, zet het NMPS zich jaarlijks in voor de grote vuurvlinder. In het begin visten wij rondrijvende waterzuringen uit het water en plantten die op plekken waar geen of weinig van deze planten aanwezig waren. De waterzuring is namelijk de waardplant van de grote vuurvlinder. Dit is een vrij simpele bezigheid, maar toch niet geheel ongevaarlijk. Op een keer gingen de kleinkinderen van een lid mee en bij een aanvaring met een onzichtbare onderwaterbuis duikelde hij voorover van de voorplecht van de punter pardoos in het water. Hij verdween onder water, de boot voer over hem heen en hij kwam achter de punter weer koppie boven zonder enig letsel te hebben opgelopen. Voor de rest is het alle andere keren wel goed afgelopen op de gebruikelijke nattigheden na dan.

Voordat Wetering Oost onder water werd gezet, stonden daar heel veel kattenstaarten en wemelde het van de luzernevlinders. Katten-

In het veld

Grote Vuurvlinder

staarten zijn een belangrijke nectarplant voor de grote vuurvlinder en voor andere insecten. Deze planten hebben we uitgegraven en in de Weerribben opnieuw uitgezet.

In de loop der jaren kromp het ledenbestand van het NMPS en werd er een beroep gedaan op de vlinderwerkgroep van de Noordwesthoek om mee te helpen met planten. Dit doen ze elk jaar trouw.

Waar in de Weerribben werkzaamheden verricht worden en planten staan die van belang zijn voor de grote vuurvlinders, dan worden deze zoveel mogelijk gered. Zo zijn o.a. waterzuringen geplant in de Noordmanen en kattenstaarten verplaatst van het Kooibospad naar de libellenvlinder bij het kanaal Steenwijk-Ossenzijl.

Dit jaar zijn we twee keer op pad geweest om drijvende waterzuringen te verzamelen en uit te planten. Het plan was om 20 mei op pad te gaan. 19 Mei werd er onweer verwacht in de Weerribben dus hebben we deze afspraak verzet. 30 mei was het dan zo ver, iedereen was aanwezig behalve de boswachter Jeroen Bredenbeek, die was ons vergeten. We konden of zelf gaan of nog een uur wachten. We kozen unaniem voor het eerste. Het duurde

even voordat al het benodigde gereedschap en bakken bij elkaar gezocht was. Uiteindelijk konden we uitvaren met twee boten. Elke boot nam een kant van de sloot voor zijn rekening om te speuren naar waterzuringen. Toen we voldoende waterzuringen verzameld hadden, werden deze uitgeplant bij een plot waar er nog niet zoveel stonden. Het begon zoetjes aan te regenen en één groep ging al terug naar Kalenberg en de tweede groep wilde toch nog even verder gaan. De regen hield maar aan en niet veel later hield de tweede groep het ook voor gezien. De tweede keer op 10 juni was Jeroen wel present en maakte hij het goed door te trakteren op rijstevlaid. Ditmaal bestond de groep vrijwilligers uit nieuwe mensen, die vielen dus met hun neus in de boter.

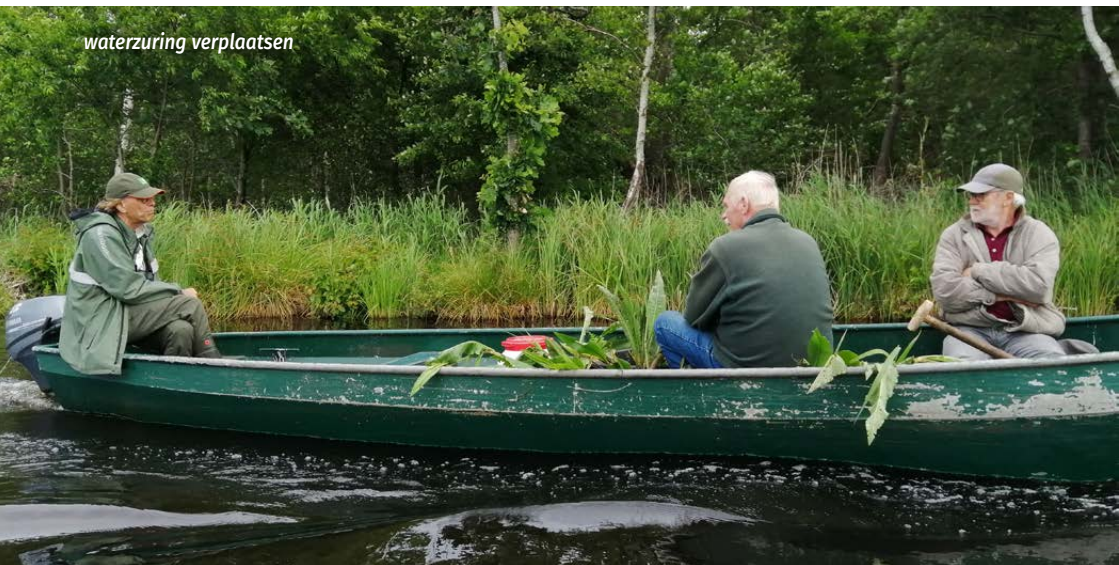
Ook nu speurden we met twee boten de waterkanten af naar los drijvende planten. De verzamelde waterzuringen werden nu geplant op een stuk waar de oevers geschuind waren. Deze geschuinde oevers moeten het 's winters makkelijker maken om houtopslag te verwijderen met het maaien. Omdat 's winters het waterpeil lager is dan in de zomer, kunnen ze er dan goed bij.

aan boord

Nadat al het werk was gedaan, werd ons een grote vuurvliinder excursie beloofd. Deze was gepland op 15 juli en was een schot in de roos. Het was niet te warm en we zaten precies in de goede periode. Op het veenmosrietland waar we aanmeerden zagen we al gelijk een grote vuurvliinder vlak naast de boot. Op het land vlogen meerdere grote vuurvlinders die zich gemakkelijk en van alle kanten lieten zien en fotograferen. Daarnaast hebben we de eitjes en de rupsjes kunnen aanschouwen. Het was een topdag. Onze inzet is dus rijkelijk beloond. Al met al is het bezig zijn in de natuur met gelijkgestemden op plekken waar je normaal niet komt een geweldige ervaring. Op die manier hebben we ook voor het eerst de sierlijke witsnuitlibel gezien. Dat zal rond 2011 zijn geweest.

waterzuring verplaatsen

door Philip Friskorn

De Zwarte kraai heeft familie die het bont maakt

De zwarte kraai (*Corvus corone corone*) is in onze streken een algemeen voorkomende vogel. Helaas zijn kraai-achtigen niet bij iedereen geliefd. Ze zijn heel nuttig, ze ruimen rommel en kadavers op en zijn in onze omgeving eigenlijk een natuurlijke ROVA. In Nederland broeden tussen de 57.000 en 96.000 paren (Bron: Sovon 2018-2020). Zwarte kraaien, de naam zegt het al, zijn helemaal zwart. Het is een zangvogel net als hun naaste verwant, de bonte kraai (*Corvus corone cornix*). Bonte kraaien leven met name in Noord-Europa en Oost-Europa en doen hun naam eer

Zwarte kraai, Oldemarkt

aan met hun zwarte vleugels, staart en kop. Het zwart van de kop loopt door naar de borst en gaat rafelig over in het lichtgrijs van de rest van het lijf.

Lange tijd overwinterden bonte kraaien in Nederland. Aan het begin van de twintigste eeuw waren ze zelfs in steden te zien. Dat is al lang niet meer zo en lange tijd waren er waarnemingen in het waddengebied. Zo'n 25 jaar geleden heb ik nog groepen van 40-50 vogels gezien aan de Groningse kant van het Lauwersmeergebied. In de winter van 2020-2021 zag ik er bij de Robbenplaat nog een vliegen,

Een groep bonte kraaien, Hemsedal, Noorwegen

Bonte kraai in kraaiheide, Varanger, Noorwegen

een zeldzame waarneming in de huidige tijd. Op de Waddeneilanden zijn uit de twintigste eeuw zelfs broedgevallen bekend. Het betrof meestal een gemengd huwelijk: zwarte kraai x bonte kraai.

Dat we ze hier niet meer zien wil niet zeggen dat het slecht gaat met de bonte kraai. In hun broedgebieden gaat het goed en is er zelfs sprake van een lichte stijging. Het is vrijwel zeker dat de bonte kraaien niet meer weg-trekken uit hun broedgebieden. Mogelijk heeft dit te maken met voldoende voedselaanbod ten gevolge van klimaatverandering. In hartje winter fotografeerde ik een bonte kraai aan de kust van de Barentssee foeragerend op aangespoelde knotswierren waar kennelijk allerhande lekkers tussen te vinden was.

Varanger schiereiland

Aan het begin van de zomer 2022 was ik in het uiterste noorden van Noorwegen op het Varanger schiereiland. Daar merkte ik eens weer duidelijk de klimaatsverandering. De noordkant van het Varanger schiereiland ligt op zogenaamde 10 graden isotherm, d.w.z. op de overgang van de subarctische naar de arctische klimaatzone. In de maand juli hoort hier de gemiddelde temperatuur 10 graden Celsius te zijn. Ik had hier twee dagen maar liefst een temperatuur van 32 graden. Ik sprak mensen die dit nog nooit hadden meegemaakt, jongen in de kolonie drieteenmeeuwen smachten

naar adem. Gelukkig draaide de wind naar het noorden en kwam er koelere lucht met zee-mist binnendrijven en dat maakte het fotograferen een stuk aangenamer met 16 graden Celsius.

Mijn aandacht werd getrokken door twee volwassen bonte kraaien die op een rots aan het roepen waren. Er kwam antwoord van drie juveniele bonte kraaien, dat maakte de dag tot een feest. Op gepaste afstand de familie kunnen fotograferen en hoe toepasselijk was het: bonte kraaien tussen kraaiheide!

Drie juveniele bonte kraaien, Varanger, Noorwegen

Zeldzame kustmot in de Noordwesthoek?

Zwartvlerkkustmot,
Caryocolum blandella

Op een avond in juli, ging ik op zoek naar insecten in bosranden op de Eese. Op de bladeren in de ondergroei was niet veel te zien, slechts een klein onbeduidend motje, een microvlinder van een paar millimeter. Obslidentify gaf 97% kans op een zwartvlerkkustmot. Even goed kijken! Inderdaad niet vleugel of vlek maar vlerk. Vreemd een kustmot zo in het binnenland en ook nog zeer zeldzaam, met rode stip dus. Sceptisch door dit resultaat heb ik een paar kwalitatief goede foto's gemaakt om thuis verder mee te werken.

Raadplegen van waarneming-punt-nl wees uit dat de zwartvlerkkustmot, *Caryocolum blandella*, op slechts enkele plekken in Nederland is waargenomen met een lichtval. In de laatste tien jaar zijn alleen van Limburg, en heel opmerkelijk, van onze omgeving, zekere waarnemingen bekend. Zie de verspreidingskaart van waarneming*.nl. Vorig jaar is de soort zelfs op de Eese geconstateerd in een lichtval. Zou het dan toch deze zeer zeldzame soort zijn die ik bij puur toeval heb gevonden? En nog wel in een natuurlijke setting, op een blad van hazelaar.

Nog dezelfde avond zette ik goede foto's op de site en wachtte in spanning af of er een reactie zou komen van een validator. De volgende ochtend zag ik een groen vinkje! De waarneming was "geaccepteerd (met bewijs)" op tijdstip 2022-07-26 00:36:35.

In Nederland komen volgens waarneming.nl tien soorten kustmotten (*Caryocolum*) voor, allemaal zeldzaam of zeer zeldzaam. Ze behoren tot de familie van de palpmotten, waarvan er ongeveer 150 soorten in Nederland zijn geconstateerd. De zwartvlerkkustmot lijkt veel op de lichte kustmot, *Caryocolum blandulella*, die alleen langs de westkust en op enkele waddeneilanden is waargenomen. Een verschil is de hoek die de donkere band op de vleugel maakt met de vleugelrand. Is deze hoek tussen 30 en 45 graden dan wijst dit op de zwartvlerkkustmot, *blandella*, is de hoek groter, namelijk 45 - 60 graden dan duidt dit

op de lichte kustmot, *blandulella*, volgens een determinatietabel.

De rupsen van de zwartvlerkkustmot leven op voorjaarsbloeier grote muur, *Stellaria holostea*. Op grote muur zijn in april 2022 in het bosgebied tussen Havelte en Uffelte rupsen van de zwartvlerkkustmot gevonden door T.Muus, specialist in microvlinders. Samen met een waarneming van rupsen bij Balloo, Drenthe, is dit de enige plek in Nederland waar rupsen zijn aangetroffen. Er zijn maar weinig erkende waarnemingen van de zwartvlerk in Nederland.

Is er dus toch sprake van een kustmot in Noordwest-Overijssel en Zuidwest-Drenthe? Maar "what is in a name"! Op de site van de Stichting TINEA, die zich bezig houdt met kleine vlinders, wordt een andere Nederlandse naam voor *Caryocolum blandella* gehanteerd namelijk de bleke grootbloemuurpalpenmot.

Dat is een logischer naam, omdat deze uitgaat van de waardplant van deze soort mot.

Dus toch geen kustmot in onze contreien.

Referenties: In de webversie van Koppel verwijzen de onderstreepte tekststukken naar websites.

Opgeteld 3 maximum individuen in 3 cellen (min: 1 median: 1 max: 1).
■ Natuurlijk voorkomen ■ Alleen escapes

Waarnemingen

Huismussen nemen een bijzonder bad

Landing op een plompeblad

Na een heerlijk rondje fietsen door de Weerribben even een rustpunt en een koel drankje in Wetering bij "An't Waeter", een gezellig plekje. Een inhammetje in de Wetering zit vol met plompbladen. Er stond aardig wat wind en daardoor stond er een laagje water op de bladen. Een aantal huismussen ontdekten dat

er door het dunne laagje water een prachtig bad was ontstaan. Het feest begon en de een na de ander nam een bad. Gelukkig ga ik nooit op pad zonder mijn teelens en zo kon ik vanuit de luie stoel dit tafereel vastleggen. Het was een waar huismussenfeest, voor de mussen en voor de toeschouwer.

In bad

Alles moet nat

Nog even schudden

Nestzwammetjes

Het is augustus. Ik wandel in het waterwingebied van Vitens en vind op een met mos begroeide tak piepkleine zwammetjes.

Het is het "gestreept nestzwammetje". Ze lijken op een nestje met "eitjes". Ze zijn nog bedekt met een vlies als ze jong zijn. Als ze rijp zijn gaat het vlies eraf en zijn de "eitjes" zichtbaar. Deze "eitjes" zitten vol sporen.

Als waterdruppels het nestje raken vliegen de "eitjes" uit het nestje. Aan zo'n "eitje" zit een kleverig knopje dat, zo gauw het bijvoorbeeld een grasspriet raakt, blijft plakken. Het "eitje" vliegt door en trekt daarbij een koordje uit het kleverig knopje. Het "eitje"

Foto & tekst Zwaan Beijck & deels Nature Today

slingert zich door de middelpuntvliedende kracht om bijvoorbeeld een grasspriet.

De nestzwammetjes zijn vooral te vinden op dood hout en zijn niet hoger dan 1,5 cm.

Excursies en lezingen

De wonderre wereld van zwammen; een lezing en een veldexcursie.

Herfst is de tijd van de paddenstoelen. Verwonder je over de grote verscheidenheid en prachtige kleuren van de paddenstoelen. Ontdek hun biotoop en de interactie die ze hebben met bomen, soms een samenwerkende soms een opruimende en soms een vernietigende werking. Onze paddenstoelen deskundige Jaap Veneboer verzorgt dit jaar zowel een lezing als een veldexcursie.

Donderdag 13 oktober: De wonderre wereld van de zwammen door Jaap Veneboer

Misschien was “duistere” wereld wel een betere titel geweest, omdat er door veel mensen argwanend gekeken wordt naar paddenstoelen. Ze verschijnen vrij plotseling en een aantal soorten zijn nog giftig ook. Maar op deze avond gaan wij ons verwonderen over de grote verscheidenheid en de prachtige kleuren van paddenstoelen. Vooral de bossen met vele soorten loofbomen kunnen rijk aan paddenstoelen zijn. Veel soorten gaan namelijk een samenwerking aan met bijvoorbeeld eik, beuk of berk, waarbij beide er voordeel van hebben. Werden vroeger de fietspaden die door onze bossen waren aangelegd voorzien van schelpen, gebeurt dit tegenwoordig niet

Hanenkam foto graaf Jaap Veneboer

meer met als gevolg een terugloop van soorten die langs deze paden groeiden, zoals witte en zwarte kluifzwam, gewoon varkensoor en aardsterren. Behalve paddenstoelen die samenwerken met bomen, zijn er ook die alleen maar dood hout opruimen of zelfs levende bomen aantasten. Natuurlijk zijn er ook vele soorten die niet afhankelijk zijn van bomen. Denk daarbij aan mestzwammen, paddenstoelen die op andere paddenstoelen groeien of zelfs zwammen die dierlijke organismen aantasten. Een mooi voorbeeld van deze laatste is de rupsdoder. Tot slot kijken we nog even bij de slijmzwammen, die ondanks dat het geen echte zwammen zijn toch door vele mycologen onderzocht worden, al was het alleen al om de prachtige vormen en kleuren. Datum en tijdstip: 13 oktober 2022 20:00 uur Plaats: Steenwijk, MFC De Zuidwester, Gasthuislaan 84, 8331 MZ

Deelname: gratis voor leden IVN en KNNV en € 2,- voor niet-leden

Aanmelden: per mail: voorzitter@noordwesthoek.knnv.nl

GigaGroene speurtocht in het Slingerbos

Zaterdag 15 oktober 2022

De Kinderboekenweek heeft dit jaar het thema GigaGroen! De natuur is overall om ons heen en buiten is er van alles te doen! Net als Melle uit de Gorgels, hij ontdekte dat hij super-ogen heeft en echt alles in de natuur ziet. Na een kort fragment uit het boek “De Gorgels” start een Super Speurtocht in het Slingerbos. Lukt het de kinderen uit groep 3 tot en met 6 samen met hun (groot-) ouders de GigaGroene natuurwereld van het Slingerbos in Steenwijk ontdekken? Luister naar de

verhalen van de Gorgels en ontdek je eigen super-ogen super-oren en super-speurneus tijdens de superspeurtocht die IVN daar heeft uitgezet.

Datum en tijd : 15 oktober 2022

Tijd: start om 10 uur.

Verzamelpunt : Bibliotheek Steenwijk, Meppelerweg 47a, 8331 CS

Deelname: gratis voor iedereen

Meer informatie en aanmelden kijk op: bibliotheekkopvanoverijssel.nl

Paddenstoelenexcursie Holtingerveld

Zaterdag 15 oktober 2022

Het Holtingerveld is een afwisselend gebied met zowel naaldbomen als loofbomen. De unieke locatie voor een paddenstoelenexcursie. Deze start dit jaar bij de Witte Hoeve aan de Studentenkampweg. Ook zijn er enkele schrale stukjes, zodat een grote diversiteit aan paddenstoelen kunnen verwachten. Denk aan soorten als echte tolzwam en hanenkam. Langs het fietspad zijn weer andere soorten te verwachten, zoals gekraagde aardster, eikelbeker-je en gewoon varkensoor. Het belooft, zeker bij

goed weer, een soortenrijke excursie worden.

Datum: 15 oktober 2022

Vertrek en verzamelpunt:

9:00 uur P+R Steenwijk De Vesting,

8331 GM Steenwijk (ingang Eesveenseweg)

9:30 uur Studentenkampweg 2, 7975 RD in

Uffelte (in de berm aan einde Holtingerweg

vlakbij Kampeer- en Groepsaccommodatie

't Holtingerzand, de Witte Hoeve).

Duur excursie: ongeveer 2,5 tot 3 uur

Informatie bij: Jaap Veneboer: 0521 517628

Lezing Water en Natuur in het Nationaal Park

Maandag 17 oktober 2022

Door Albert Steenbergen, Liesbeth Pit en Piet Hein Klip.

In de week van 15 tot en met 23 oktober bruist het van de activiteiten van het Nationaal Park Weerribben-Wieden tijdens de Beleefweek. Er is voor elke leeftijd wat te doen!

Onze leden Albert Steenbergen, Liesbeth Pit en Piet Hein Klip verzorgen de presentatie Water en natuur in het Nationaal Park Weerribben-Wieden. Tweewekelijks tellen zij vogels in het Nationaal Park in de periode half

maart-juli. Op zulke ochtenden komen ze veel bijzonderheden tegen; libellen (grote vuur-)vlinders tot zelfs een otter, en vooral veel (water-)vogels. Deze fotopresentatie geeft een unieke indruk van de enorme soortenrijkdom in het Nationaal Park Weerribben-Wieden.

Datum: 17 oktober 2022

Plaats: multifunctioneel centrum Hooghthij

Steenwijkerwold, (8341 SC) Oldemarktseweg 117

Tijdstip: 19:30 tot ongeveer 22:00 uur

Deelname: gratis

Gidsenoverleg IVN en KNNV

Zaterdag 12 november 2022

Genodigden ontvangen per mail de agenda. Geen mail ontvangen en wil je er wel bij zijn?

Mail dan naar: ivnnwogidsenpr@ziggo.nl

Alles over fossielen uit de Noordzee

Donderdag 17 november 2022

Lezing door Jelle Reumer.

Mammoeten, sabeltandtijgers, leeuwen en beren in Nederland? Deze en andere boeiende verhalen vertelt Jelle Reumer tijdens deze lezing. Jelle is paleontoloog en bekend van de columns in Trouw onder de naam Jelle's weekdier. De Noordzee is een groot sedimentair bekken dat zich in loop van vele miljoenen jaren vulde met sediment, een proces dat overigens

nog altijd gaande is. Voornamelijk afkomstig van grote rivieren (Rijn, Maas, Thames, Elbe, maar ook de Eridanos), vormt dit sediment de bron van veel fossielen. In de lezing zal Jelle het hebben over fossielen die aan de rand van het bekken worden gevonden, vooral in Zeeland, waar Miocene groenzanden een rijke fauna met voornamelijk walvissen opleveren. Meer naar het centrum van het bekken wor-

den jongere sedimenten gevonden, vooral uit de tijd dat de Noordzee droog lag: de dieren van de mammoetsteppe: wolharige mammoet, neushoorn, diverse andere herbivoren, als ook hyena's, beren, leeuwen en de sabeltandtijger.(zie foto). Voor de vondsten zijn we grotendeels afhankelijk van de inbreng van de vele enthousiaste amateurs die ons land telt, die met hun gezamenlijke inspanning een be-

langrijke bijdrage aan de wetenschap leveren.
Datum en tijd: 17 november 2022 om 20:00 uur
Plaats Steenwijk, MFC De Zuidwester, Gasthuislaan 84, 8331 MZ
Deelname: gratis voor leden van IVN en KNNV en € 2,00 voor niet leden.
Anmelden: per email
 voorzitter@noordwesthoek.knnv.nl

Spring in het heelal bij Sterrenwacht De Weerribben **Donderdag 24 november 2022**

Beleef het heelal in het donkere hart van de Weerribben bij Sterrenwacht De Weerribben. Speciaal voor de leden van IVN en KNNV biedt sterrenwachter Wim Liesker een uniek programma aan. Eerst wordt een (digitale) reis door het heelal gemaakt in de studio van de sterrenwacht. Een reis door tijd en ruimte voorbij de maan en al zijn kraters op weg naar net geboren en oud stervende sterrenclusters. Daarna bestaat ruimschoots de gelegenheid, als de bewolking het toelaat, om door de spiegeltelescoop zelf planeten en sterren te observeren.

Datum en tijd: woensdag 24 november van 19:30 tot 21:00 uur
Plaats: Sterrenwacht de Weerribben, De Imme, Oudeweg 113, 8376 HS Ossenzijl
Deelname: Alleen voor leden van IVN en KNNV
Opgave verplicht en meer informatie per email: ivnnwogidsenpr@ziggo.nl
Let op: De sterrenwacht is niet per auto te bereiken, het is een wandeling (over het fietspad) van maximaal 2,5 km (van ofwel parkeerplaats Ossenzijl, of parkeerplaats Kalenberg).

Vogels kijken in Gaasterland **Zaterdag 3 december 2022**

Ook dit jaar organiseert de vogelgroep een vogelexcursie naar Gaasterland. Tijdens deze auto-excursie zullen ongetwijfeld veel eenden- en ganzensoorten te zien zijn evenals stand- en trekvogels. Via Ossenzijl en Kuinre gaat de tocht naar Lemmer en vandaar via de Leien, Oldemirdum, Stavoren en Warns naar de Workummer Buitenwaard, waar altijd veel te zien is. Tijdens de autorit zullen enkele kijkhutten worden aangedaan, waar bijzondere soorten zijn gespot, zoals de zeearend. De excursie duurt de hele dag. Een lunchpak-

ket wordt daarom aanbevolen evenals warme kleding, laarzen en een verrekijker.
Datum: Zaterdag 3 december 2022
Tijd en verzamelpunten:
 08:30 uur vertrek P&R station Steenwijk, De Vesting, 8331 GM Steenwijk ((ingang Eesveenseweg)
 09:00 uur vertrek Parkeerplaats Buitencentrum Weerribben, Hoogeweg 27, 8376 EM Ossenzijl.
Deelname: Gratis, ook voor niet-leden.
Informatie: Albert Steenbergen, telefoon 0521-513547

Nachtelijke Zoektocht naar bosuilen op Woldberg **Vrijdag 9 december 2022**

Het is inmiddels een traditie geworden het jaar af te sluiten met de nachtelijke bosui-

lenwandeling op de Woldberg. Het oude bos met veel holle bomen is een ideaal leefgebied voor een hollenbroeder als de bosuil. Jaarlijks broeden er een aantal paren in dit gebied. Het broedseizoen van de bosuil begint al in december. Het mannetje zet dan door te roepen zijn territorium af. Zo laat hij aan andere bosuilmannen weten dat dit zijn gebied is en dat andere bosuilen het niet moeten wagen dit van hem over te nemen. De kans is groot dat we op deze avond inderdaad bosuilen zullen horen en er mogelijk ook een te zien krijgen. Omdat we langzaam lopen en regel-

matig stilstaan om te luisteren, wordt warme kleding aanbevolen.

Datum en tijd: Vrijdag 9 december 2022

Tijd en Verzamelplaats: 20.30 uur.

Parkeerplaats Woldberg bij Tuks T-huis, Bergweg 71, 8334 MC Tuk (via tunneltje onder de A32, rechtdoor naar P-plaats in het bos).

Duur excursie: ongeveer 1,5 uur

Deelname: Gratis voor iedereen. Aanmelden niet nodig.

Bij slecht weer gaat de excursie niet door.

Informatie: Albert Steenbergen, telefoon 0521-513547

Wat zit er op en rond de plas?

De zandwinplassen in onze omgeving zijn een geschikt gebied voor verschillende soorten watervogels. Vogelexpert Han Bouman neemt je vandaag mee op excursie naar de Zandwinplas Eeserwold.

In deze tijd van het jaar kun je verschillende soorten aantreffen. Denk hierbij aan eenden, zoals de alom bekende wilde eend, maar ook smienten, krakeenden en wintertalingen. Ook futen zoals de dodaars, verschillende soorten meeuwen en aalscholvers zijn er te zien.

En wie weet, passeert er zoals op de excursie in 2021 weer een zeearend, die alle ganzen en eenden op doet vliegen. Op die manier kun je de vliegbeelden van de verschillende vo-

Zaterdag 10 december 2022

gels herkennen. Vorig jaar werden daardoor ongeveer 30 watersnippen gezien, die uit een plas-drassituatie op vlogen.

Omdat de plas een groot oppervlakte heeft en de vogels ver weg kunnen zitten, is het gebruik van een verrekijker noodzakelijk. En mocht u als deelnemer over een telescoop beschikken, dan is het fijn als die wordt meegenomen.

Datum 10 december 2022

Tijd en verzamelpunt 9:30 uur Kruising Eeser Campus met de Eeser Boulevard.

Duur excursie ongeveer 2,5 uur

Meer informatie Han Bouman, via telefoon 06 36270118.

In het land van de grote vuurvliinder

Lezing Philip Friskorn.

Het Nationaal Park Weerribben-Wieden is het grootste moerasgebied in Noordwest Europa. Dé biotoop voor de grote vuurvliinder. Philip Friskorn woont aan de boorden van "het land van de grote vuurvliinder". Hij kent als geen ander de biodiversiteit en legt deze vast met zijn camera. In deze lezing staan zeldzame en niet zeldzame soorten centraal die dit gebied in alle seizoenen zo uniek maken. Op deze manier kunnen we ons in de winter verheugen op wat we de komende seizoenen in het veld kunnen

waarnemen.

Wil je voor de lezing al meer lezen over de grote vuurvliinder, kijk dan in Koppel jaargang 2021 nummer 2. Terug te vinden op de website van IVN Noordwest Overijssel.

Datum en tijd: 15 december 2022 20.00 uur

Plaats: Steenwijk, MFC De Zuidwester, Gasthuislaan 84, 8331 MZ

Deelname: gratis voor leden IVN en KNNV, € 2,- voor niet-leden

Aanmelden per email:

voorzitter@noordwesthoek.knnv.nl

Donderdag 15 december 2022

Levendbarende hagedissen in Noordwest-Overijssel

Levendbarende hagedis

Soms hoor je mensen enthousiast terugkomen van een wandeling over een heideterrein. Ze hadden een salamander tussen de heide zien weg schieten. En elke doorgewinterde natuurkenner komt dan vrij vlot tot de conclusie dat dit om een levendbarende hagedis moet gaan. Geen salamander, want dat is natuurlijk een amfibie. De levendbarende hagedis (*Zootoca vivipara*) is een soort die we kennen van heide en hoogveen, maar minder bekend is dat ze ook gezien worden in laagveen. In dit schrijven gaan we de levendbarende hagedis eens wat verder belichten. Want hoe zit het met deze reptielensoort in onze Noordwesthoek?

Herkennen

Hoewel het op veel plekken de enige hagedissensoort is die gevonden wordt, kan er op sommige plekken verwarring ontstaan met bijvoorbeeld de zandhagedis (*Lacerta agilis*), deze soort komt samen met levendbarende hagedis voor op het Holtingerveld. Als je deze beide soorten naast elkaar zou zien, zie je gelijk dat de levendbarende hagedis een veel kleinere en slankere indruk maakt. Ze heeft niet zo'n grove bouw als een zandhagedis, een smalle en kleine kop en wordt inclusief staart niet veel langer dan 15 cm. Qua kleur en soms ook tekening is een levendbarende hagedis wat variabel. Ze zijn als ze jong zijn erg donkerbruin met weinig tekening en kleuren later naar lichtbruin tot beige. De oudere dieren hebben op deze bruinige basiskleur witte spikkels (niet zulke prominente witte stippen met zwarte rand als zandhagedis) en een oranjegele buik waarbij de mannetjes zwart gespikkeld zijn. Over de rug lijkt een wat donkere lijn te lopen en op de bovenzijde van de zijkant een wat lichtere lijn. Soms komen er ook geheel zwarte voor, maar dit is zeer zeldzaam.

Verspreiding en levenswijze

Levendbarende hagedissen komen voor tot boven de poolcirkel en van de Britse eilanden tot aan oost Rusland en ook in Nederland is de soort wijd verspreid vanaf de zuidelijke provincies tot ver in het noorden. Er komt zelfs een populatie voor op Terschelling. In de Noordwesthoek is de soort in ieder geval waargenomen in De Weerribben, De Eese en de Woldberg. De levendbarende hagedis is een soort die bij uitstek te vinden is in vochtige hooilanden, heideterreinen, hoogveenterreinen, open bossen en oevers van vennen in dit soort habitats. De actieradius van een individu kan verrassend groot zijn, van 500m² tot ruim 1600m². In hun leefgebied jagen ze op geleedpotigen zoals spinnen. Het bijzondere van deze soort is dat ze eierlevendbarend is, dit betekent dat de jongen direct als kleine kopieën van de ouders ter wereld komen en geboren worden in slechts

Levendbarende hagedis

Levendbarende hagedis

Levendbarende
hagedis melanistisch

Levendbarende hagedis

minder plekken is voor gaan komen, zo'n 90% van het oorspronkelijke verspreidingsgebied (index 1990 = 100). Het is onbekend welke populatietrend er in de Noordwesthoek heeft plaatsgevonden. De soort heeft de

een eivlies, waar ze gelijk uit kruipen. Een worp bestaat uit gemiddeld 5 tot 6 jongen. In grotere populaties hebben de hagedissen een kleinere actieradius én krijgen ze zelfs minder jongen. Er is bij levendbarende hagedissen een gemiddelde leeftijd van drie tot vier jaar vastgesteld in het wild. De soort komt vaak begin maart (soms eind februari) al tevoorschijn, en wordt dan vaak zonnend aangetroffen. Dit betreft de jonge en mannelijke dieren. Half april verschijnen de vrouwtjes pas en dan breekt de paartijd aan, die met een piek in mei tot juni duurt. De vrouwtjes zonnen veel wanneer ze zwanger zijn en baren ongeveer eind juli tot begin augustus de jongen. De jongen kunnen voor ze de winterrust in gaan, nog tot een centimeter groeien. Ze overwinteren op droge plekken zoals pollen pijpenstro, holletjes en onder boomstammen.

Status

Levendbarende hagedissen zijn schrikbarend afgenomen. In de periode van 1995 tot 2005 is de populatie op landelijke schaal helaas gehalveerd. En vanaf 2015 is er een nieuwe daling ingezet. Momenteel is er nog slechts 20 tot 25% over van de populatie die in 1995 vastgesteld werd. Ook de verspreiding is helaas afgenomen, wat betekent dat die op

status "gevoelig" gekregen op de Rode Lijst en is een nationaal beschermd soort binnen de Wet Natuurbescherming. De afname wordt niet gelinkt aan de natuurlijke vijanden, zoals vogels en andere reptielen, maar is veelal te wijten aan een combinatie van factoren, maar vooral de gevolgen van verdroging en de jarenlange stikstofuitstoot die ook voor tal van andere soorten een bedreiging vormt.

Tot slot

Met de achteruitgang van deze soort en de gevoelige status is te hopen dat het er in Nederland allemaal wat rooskleuriger voor de soort uit gaat zien. We kunnen zelf meerdere dingen doen om hier aan bij te dragen. Denk hierbij aan onze eigen bijdrage aan verdroging en stikstofuitstoot. Onze consumptie van water en dierlijke eiwitten kunnen wellicht vermindert worden, waardoor er minder water onttrokken wordt aan leefgebieden waar levendbarende hagedissen leven. Tevens resulteert het in minder uitstoot van stikstof. Wat natuurlijk vervolgens leuk is om te doen, is het helpen monitoren van de soort. Via de website van Stichting RAVON kan je verschillende wijzen bijdragen aan onderzoek om de soort beter in beeld te krijgen en trends te volgen.

UIT HET IVN-BESTUUR

De op 11 augustus jongstleden gehouden vergadering van het bestuur van IVN Noordwest-Overijssel kan gerust memorabel worden genoemd omdat dit de laatste meeting was, die door voorzitter Rian Hoogma werd bijgewoond. Tijdens de in het begin van het jaar gehouden algemene ledenvergadering was zij niet herkiesbaar, maar omdat er geen

opvolger was, bleef ze nog een halfjaar aan. Nu heeft zij er dan definitief een punt achter gezet. Er waren woorden van waardering voor de scheidende voorzitter die haar taak altijd met veel enthousiasme vervulde, waarbij zij een grote mate van betrokkenheid aan de dag legde. Het bestuur blijft naarstig op zoek naar een opvolger. Lisette Schelhaas, die geen deel

uitmaakt van het bestuur, neemt de gidsen-coördinatie van Rian over. Ook zal ze namens IVN enkele keren een bijdrage leveren aan een activiteit van de Jeugdnatuurclub Weerribben-Wieden, die nu floreert onder auspiciën van het Nationaal Park.

Voor de natuurgidsencursus, die door de IVN-afdelingen Westerveld en Noordwest-Overijssel op touw is gezet, hebben zich inmiddels zestig belangstellenden aangemeld. Zodra het aantal aanmeldingen van personen uit Steenwijkerland bekend is, zal gemeentelijke subsidie worden aangevraagd. Afhankelijk van het resultaat hiervan kunnen de definitieve deelnamekosten aan de cursus

worden vastgesteld. Ook IVN Noordwest-Overijssel is bereid een tegemoetkoming in de kosten te verstrekken, maar daar moet dan wel een zekere tegenprestatie in de vorm van bijvoorbeeld het meewerken aan natuuractiviteiten tegenover staan. Wordt vervolgd.

Na de zomervakantie zijn verschillende activiteiten weer opgestart. Door de Coronamaatregelen kon de natuurkoffer langere tijd niet worden ingezet. Geprobeerd zal worden deze activiteit nieuw leven in te blazen.

Tot zover deze rubriek. Voor meer informatie wordt verwezen naar de website en Facebookpagina. (JF)

IVN op zoek naar nieuwe voorzitter nu Rian Hoogma stopt

In 2014 werd ik benaderd door Maarten Punt van de IVN afdeling Noordwest Overijssel voor het voorzitterschap. Dat voelde voor mij als een eer. Daarvoor had ik al enige ervaring opgedaan met het coördineren van de excursies. Dat verliep altijd heel plezierig. De gidsen zijn allemaal erg betrokken en ik hoefde nooit vergeefs een beroep op hen te doen bij de organisatie van de vele excursies. Zelf was ik ook gids in de Weerribben na het volgen van de gidsopleiding. Ik had mij daarvoor opgegeven toen ik een advertentie in de Steenwijker Courant had gelezen. Met veel plezier deed ik mee aan veldonderzoek in een enthousiaste groep en maakte als afsluiting een werkstuk over het prachtige natuurgebied Het Woldlakebos.

De betrokkenheid en kennis van zaken van de medebestuurders waren altijd een geweldige steun. Het heeft mij heel veel leuke contacten en inzicht gebracht op bestuurlijk vlak. Ook de samenwerking met KNNV bleek goed en is steeds in harmonie verlopen.

Nu er twee termijnen zijn verstreken wordt het tijd om te vertrekken en een opvolger te zoeken. Tijdens de algemene ledenvergadering in februari 2022 heb ik mijn vertrek aangekondigd. Daarvoor had ik al wat mensen benaderd met de vraag om de voorzittershamer

over te nemen. Helaas is dat nog niet gelukt. Op verzoek van de medebestuurders ben ik daarom nog een half jaar aangebleven maar per 1 september leg ik het voorzitterschap neer. De nog te vinden nieuwe voorzitter zal worden omringd door betrokken en ondersteunende medebestuurders met een goed netwerk. Zelf blijf ik betrokken bij het IVN als gids, met name op de Kuinder punter. Ook zal ik bij de slootjesdagen assisteren, een activiteit waar met veel plezier enige kennis over de natuur op speelse manier wordt overgedragen op de enthousiaste (jonge) bezoekers.

Als lezer van dit stukje begrijp je dat ik het IVN een warm hart toedraag en ik hoop dat er onder jullie iemand is die deze leuke uitdaging wil aangaan (of iemand kent) om het voorzitterschap op zich te nemen. Uiteraard worden de taken goed overgedragen en er staan betrokken mensen om je heen met de nodige ondersteuning. Het brengt veel goeds voor jezelf en de IVN. Zelf hoop ik nog lange tijd deel uit te maken van deze leuke groep mensen, maar nu met andere taken.

Iedereen bedankt voor de prettige samenwerking en graag tot ziens op een van de bijeenkomsten!

Rian Hoogma

Besturen

KNNV Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, vereniging voor veldbiologie

KNNV Afdelingsbestuur
Postbus 171
8330 AD Steenwijk
Bankrek.nr: NL95INGB0001027674 t.n.v. KNNV,
afd. De Noordwesthoek Steenwijk.

Voorzitter

Ton Bode, 0521 512074
voorzitter@noordwesthoek.knnv.nl

Secretaris

Sjoerd Osinga
0521 523503
secretaris@noordwesthoek.knnv.nl

Tweede secretaris

vacature

Penningmeester en ledenadministratie

Kees de Wilde,
06 49119132
penningmeester@noordwesthoek.knnv.nl

Bestuurslid

Emile de Leeuw,
0653643469
webmaster@noordwesthoek.knnv.nl

Bestuurslid

vacature

Bestuurslid

Ronald van Vlijmen
0521 515772

Waarnemingen

Ton Bode,
0521 512074
ton.bode@planet.nl

IVN Vereniging voor natuureducatie en duurzaamheid

IVN Afdelingsbestuur
Postadres Het Eenspan 6
8332 JG Steenwijk
Bankrek.nr: NL45INGB0000342784 t.n.v. IVN
afd. Noordwest Overijssel Steenwijk

Voorzitter

Vacature

Secretaris en Ledenadministratie

Roely Luyten
Het Eenspan 6
8332 JG Steenwijk
0521-523740 | 0611317756
IVN-secr.NWO@ziggo.nl

Penningmeester

Maarten Punt
Venebosweg 2 Ossenzijl 8376 EN
0561 851393
puntmg@gmail.com

Bestuurslid

Willem-Jan Hoeffnagel
Oldemarktseweg 180
8341 SJ Steenwijkerwold
0521 857735
willem-jan@hoeffnagel-photography.nl

Bestuurslid

Ingrid Even
Lindedijk 7 8481 KH Nijetrijne
tel. 0624779425

Werkgroepen KNNV en IVN

KNNV

Vogelwerkgroep

Coördinator: vacature

Weidevogelbescherming

Ynske Ypma / 06-53763238

ynskeypma@home.nl

Plantenwerkgroep

Linde van der Burgh

lindevanderburgh@gmail.com

06 31641048

Vlinder en libellenwerkgroep

Arjen Lensen / 06-29077923

arjen.nat@gmail.com

Geologiewerkgroep

Wim Brussee / 0521 516373

krebberbrussee@hetnet.nl

Werkgroep Wolterholten

Lezingen vacature

Waarnemer: Ton Bode

ton.bode@planet.nl

Excursies

vacature

Natuur en milieuplatform

Henk Plat / 06 23730199

henk.plat@gmail.com

Websitebeheer

Emile de Leeuw / 065 3643469

webmaster@noordwesthoek.knnv.nl

Website: www.knnv.nl/noordwesthoek

De Contributie en lidmaatschap

KNNV-leden € 34,50

Huisgenoten van KNNV-leden € 19,50

NWH-leden en hun huisgenoten € 17,00 (nieuwe NWH leden niet meer mogelijk)

De contributie wordt automatisch geïnd c.q. moet vóór 1 maart ontvangen zijn.

Opzegging schriftelijk vóór 1 november bij de Ledenadministratie

Leden ontvangen het blad "Koppel" en het tijdschrift "Natura" van de landelijke KNNV

IVN

Excursies en gidsen

Lisette Schelhaas

ivnnwogidsenpr@ziggo.nl

Aanvraag excursies en gidsen:

Roely Luyten

het Eenspan 6, 8332 JG Steenwijk

IVN-secr.NWO@ziggo.nl

Vogels

Albert Steenbergen / 0521 513547

albsteenbergen@hotmail.com

PR

Lisette Schelhaas

ivnnwogidsenpr@ziggo.nl

Natuurkoffers

Contactpersoon: Gerry Teurlinckx

0521 513495

gerryteu@ziggo.nl

Werkgroep Jeugdnatuurclub

De Weerribben

jeugdnatuurclubdeweerribben@gmail.com

Websitebeheer

Willem-Jan Hoeffnagel

0521 857735

ivn.nwo.web@gmail.com

Website:

www.ivn.nl/afdeling/noordwest-overijssel

Contributie IVN € 24,00 per jaar

Leden ontvangen het blad "Koppel" en "Mens en Natuur", tijdschrift van het landelijk IVN Donateur kan iedereen worden, die geen werkend lid kan of wil zijn, maar wel het verenigingswerk wil steunen: bijdrage € 24,00 incl. "Koppel".

Huisgenoten van leden betalen € 5,00.

Beëindiging van het lidmaatschap IVN Noordwest Overijssel: via schriftelijke opzegging bij het IVN-secretariaat vóór 1 november van het lopende jaar.

Retouradres: postbus 171 - 8330 AD Steenwijk

Foto Philip Friskorn - De laatste druppels moeten eruit

ivn natuur
educatie
Noordwest-Overijssel

ivn Vereniging voor natuureducatie en
duurzaamheid afdeling Noordwest-Overijssel

KNNV
vereniging
voor veldbiologie

KNNV
vereniging voor
veldbiologie
De Noordwesthoek